

FRANCUSKA DEKLARACIJA IZ 1789. GODINE I MODERNA DEMOKRATIJA

Sažetak: Historijski se potvrdila nadmoćna etička vrijednost principa formulisanih 1789. godine i principa koji su ih upotpunili na istom tragu misli. Usprkos ozbiljnom kršenju prava u svijetu, usprkos slabostima i kritikama, ono što nakon dva stoljeća iznenađuje jest trajnost principa iz 1789. godine, ne samo u njihovoj ideologiji već isto tako i u svojoj dinamici. Važno je da se širenje ljudskih prava i sloboda povezuje sa ostvarenjem pravne države, dajući joj demokratsko obilježje. Vrijednost Deklaracije iz 1789. godine nije na spisku prava i sloboda, već i u načelima na osnovu kojih se mogu nalaziti rješenja za nove pojave.

Moderan pojam demokratije vezan za ideju suverenosti naroda i ljudskih prava pojavljuje se prvi puta u zapadnim, građanskim revolucijama. Kod francuskih revolucionara tog vremena bilo je uvriježeno vjerovanje da stvaraju ne samo novi društveni poredak, već novi narod, novi soj ljudi, novog čovjeka. I danas su prava čovjeka i suverenost naroda dva ključna obilježja moderne demokratije. Osim toga, ustanovljavanje demokratskog političkog prostora koji predstavlja primarni uslov za učenje demokratije, jedno je od osnovnih dostignuća Francuske revolucije i iz nje proistekle Deklaracije.

Ključne riječi: Francuska revolucija, francuska Deklaracija iz 1789. godine, ljudska prava, sloboda, pravna država, moderna demokratija.

UVOD

Francuska revolucija predstavlja početak jednog novog historijskog iskustva u kome čovjek iskušava svoju sposobnost da započne nešto novo. Usprkos jasnom kontinuitetu koji je povezuje sa starim režimom, Francuska revolucija raskida sa prošlošću, označava kraj stoljetnog poretka zasnovanog na božanskom pravu i utemeljujući je čin moderne epohe, osvjetljuje je novog svijeta. U drugoj polovini 19. stoljeća otvara se razvalina prema prošlosti, a Francuska revolucija zaokružuje luk promjena opisan engleskom, holandskom i američkom revolucijom.

Moderan pojam demokratije vezan za ideju suverenosti naroda i ljudskih prava pojavljuje se prvi put u pomenutim zapadnim, građanskim revolucijama. Kod francuskih revolucionara tog vremena bilo je uvriježeno vjerovanje da stvaraju ne samo novi društveni poredak, već novi narod, novi soj ljudi, novog čovjeka. Francuska revolucija je, pri tom, svom djelovanju, pridavala univerzalističko obilježje, važenje za cjelokupno čovječanstvo, za cijeli svijet, što nije bio slučaj sa prethodnim revolucijama.

Francuski pisac Claude Lefort izveo je uspješnu sintagmu konstatirajući da je Francuska revolucija proces „izumijevanja demokratije“ u kome se problem institucionalizacije slobode u jednakosti javlja kao središnji problem Revolucije (Vejevoda, 1990: 111–112). Demokratija se

rađa, započinje svoj krivudavi hod, zbacivanjem aristokratskog društva, apsolutističke monarhije i prevlasti katoličke crkve. To je proces koji zapravo Francusku revoluciju pokreće otvaranjem skupštine triju staleža 5. maja 1789. godine, odnosno danom 17. juna kada treći stalež sebe proglašava Narodnom skupštinom (*Assemblée Nationale*), kada, naime suverenost naroda zamjenjuje suverenost kralja, zatim, ukidanjem staleških privilegija 4. augusta 1789. godine i izglasavanjem Deklaracije o pravima čovjeka i građanina 26. augusta 1789. godine.

Prava čovjeka i suverenost naroda dva su ključna obilježja moderne demokratije. Nošeni idejom napretka predstavnici trećeg staleža (kao i revolucionarne vođe kasnije), stremili su racionalnoj reorganizaciji društva koja bi okončala duhovnu i intelektualnu zbrku, vladavinu predrasuda i sujevjerja, slijepo ponašanje nepreispitanim dogmama i strahote ugnjetačkog pokreta koje je takvo intelektualno mračnjaštvo hranilo. Nove ustanove je trebalo zasnovati na razumu.

Ustanovljavanje demokratskog političkog prostora jedno je od osnovnih dostignuća Francuske revolucije i uslov za učenje demokratije. Treba istaći da je već pisanje 40 000 predstavki za Skupštinu triju staleža u kojima se jednodušno osuđuje apsolutizam i traži ustav, znatno doprinijelo otvaranju tog prostora. Godina 1789. predstavlja inicijaciju javnog života. Na djelu je učenje demokratije. Javljaju se klupske partije iz kojih se regrutuju parlamentarne frakcije. Formira se politička dnevna štampa. Državni staleži već održavaju svoje rasprave pred licem javnosti. Stvaranje slobodnog prostora javnosti, mogućnosti za izražavanje različitih pogleda na pitanja općeg, javnog interesa, mogućnost slobodnog okupljanja i udruživanja jedno je od ključnih polaznih tačaka razumijevanja demokratije. Godine 1789. počinje učenje parlamentarnog života, počinju da se stvaraju partije (još ne u modernom smislu) koje označavaju sasvim određene grupe u Skupštini ili neodređene socijalne snage. Otvara se dakle, ne samo prostor javnosti, već i načelo pluralnosti dobija svoje sasvim jasne obrise kroz zametke političkih grupa, prvo u vidu klubova koji počinju da organizuju svoje sljedbenike i da zastupaju određena mnjenja i interese.

Promjena koja se događa u prijelazu sa starog na novi režim bitna je za razumijevanje moderne demokratije, odnosno procesa izumijevanja demokratije koji tim činom promjene i započinje. Sa Ustavotvornom skupštinom javlja se ideja o Ustavu tj. riječ je o ideji države podređene zakonu, odnosno rađanju moderne pravne države u Francuskoj.¹ Kao takva ona ne podrazumjeva nužno demokratiju što će pokazati primjeri raznih ustavnih režima tokom 19.

¹ O tome govori član 16. Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine: "Svakom društvu u kojem nisu zajamčena prava i u kome ne postoji podjela vlasti nedostaje Ustav."

Stoljeća, koji će postojati uporedo sa ograničenjima u odnosu na demokratiju. Tu je, potom ideja jednakosti ljudi, koja postoji u prvom redu kao pravna jednakost, koja znači ukidanje tradicionalnih hijerarhija, i koja otvara put procesu ujednačavanja uslova. Ovaj nikad ostvariv proces ujednačavanja uslova postepeno postaje svojstvo demokratskih društava, ideal modernosti. Zatim, javlja se i ideja slobode individua, koja se shvata u dva različita smisla: sloboda učešća u javnim poslovima, tzv. sloboda starih, s jedne strane i s druge, sloboda modernih, odnosno privatna sloboda, sloboda da čovjek, jednostavno rečeno, ide svojim poslom.

Kada posmatramo promjene koje se dešavaju, valja svakako uočiti razdvajanje građanskog društva od države. Tako ekonomski, društveni, pravni, pedagoški, naučni odnosi imaju sopstveni cilj. Moderna demokratska promjena najuočljivija je u tome da više nema vlasti vezane za tijelo, vlast se sada pojavljuje kao „prazno mjesto“, a oni koji vlast vrše pojavljuju se kao obični smrtnici koji tu vlast zauzimaju tek na određeno vrijeme. Nema više zakona koji bi bio van dometa osporavanja. Okončana je predstava društva sa središtem i periferijom: jedinstvo društva više ne može da prikrije činjenicu da je društvo podijeljeno, da postoji društvena dioba. Demokratija sjedinjuje dva naizgled protivrječna načela: jedno da vlast proizilazi iz naroda, drugo da to nije ničija vlast. Demokratija, međutim, živi od te protivrječnosti.

Postavlja se i pitanje kako ostvariti suverenost naroda? Naposredna demokratija je zbog veličine teritorija isključena, te se postavlja pitanje najprimjerenijeg sistema predstavništva, stepena nezavisnosti predstavnika, načina predstavljanja i prirode onih koji su predstavljani. Dugo će se tražiti izlaz iz ovih dilema. Jasno je, dakle, da je proces demokratizacije bez kraja, kontradiktoran i konfliktan upravo zato što se ustanovljava kao vladavina mnogostrukosti i raznolikosti, odnosno kao otpor homogenizujućem ujedinjavanju. Danas je beziznimno prihvaćena ocjena o izuzetnom značaju Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine za demokratsko konstituiranje savremenih političkih zajednica. Međutim, taj dokument koji je svojim ulaskom u ustavne dokumente imao institucionalizirati prirodno pravo, prošao je trnovit put. Njegova načela izigrana su uskoro nakon donošenja, a nakon zamjene novim, korektivnim deklaracijama (1793. i 1795. godine) dolazi do općenitog odstupanja od principa (restauracija). Međutim, ti principi ponovno izbijaju na površinu, a Francuski ustavi iz 1946. i 1958. godine izričito proklamuju vjernost principa Deklaracije prava čovjeka i građanina iz 1789. Godine (Čepulo, 1989: 176).

Formula neprekidne aktuelnosti i dugovječnosti francuske Deklaracije teško da se može pripisati samo naznačenoj pripadnosti „zajednici ideja“ (s obje strane Atlantika), ona je strukturalno utemeljena i u savremenost, a razlozi njene važnosti kompleksne su naravi. Deklaracija ukazuje na to da svijest kojom se čovjek vraća samome sebi gradi temelje na kojima može svjesno disponirati samim sobom i vlastitom okolinom. Tu je i socijalnopolitički karakter Deklaracije koji je uvijek aktuelan, ali i historijska bitnost načela čini da Deklaracija ima epohalnu važnost. Bitan sadržaj Deklaracije čini i nastojanje za afirmacijom uloge pojedinaca i negacijom političke dominacije. Zbog toga se Deklaracija javlja kao tačka oslona prema kojoj se određuju sve društvene i političke teorije nastale nakon Revolucije do danas. Tako njena zbiljska snaga dobiva svakodnevnu potvrdu postajući osnov za razumijevanje i procjenu savremenih zbivanja.

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine je uticala na stvaranje pravne i političke misli uopće. Talas revolucionarnih dekreta, koji je uslijedio, otkrivao je pravce, glavna područja pravne intervencije, značaj društvenih odnosa i sve drugo što predodređuje ulogu „pisanog prava“. Tako je stvaran čitav jedan mehanizam zakonodavstva koji će kasnije preuzeti ogromne zadatke. Na taj način su tehničke pogodnosti, a posebno zakonodavna procedura, bili na liniji maksimalnog uzdizanja autoriteta ustava, zakona i drugih akata, što je karakteristika prava modernog doba i modernih demokratija. Deklaracija o pravima, kao i cijeli revolucionarni proces, nagovještaj su modernog državno-pravnog poretka, kako u samoj Francuskoj tako i u ostalim zemljama u Europi i svijetu. Tako je postepeno izrasla jedna civilizacijsko-kulturna tvorevina u sferi politike, ali namjenjena ostvarivanju ne samo klasnih već i društvenih interesa. Svojevrsnom institucionalizacijom država se postavlja u pravne okvire, poput svih ostalih subjekata. Tako je usavršavana tzv. „pravna država“ kao jedino primjeren oblik demokratski uređenog društva. Tekovine Francuske revolucije, prije svega Deklaracija o pravima iz 1789. godine, smatraju se jednom od glavnih etapa u oblikovanju moderne demokratije. Modernu demokratiju ne čini samo „politički režim“, utemeljen na kombinaciji predstavničkog sistema i općeg prava glasa, nego i „društveni režim“, označen nepostojanjem statusnih nejednakosti aristokratskog tipa (Raynaud, 1990: 112).

Uz vladajuću socijalno-političku doktrinu „liberalizma“, političko-pravni dokumenti o ljudskim pravima predstavljaju svojevrsne projekte onog načina vladanja koji se smatra „modernom demokratijom“. Kao temeljni i bitni konstitutivni elementi takve demokratije ističu se prvo pojedinac u obličju građanina, a zatim narod kao političko-pravni subjekt i potom izgrađeni mehanizam javnosti. Liberalizam i moderna demokratija afirmišu čovjekopojedinca

prvenstveno kao „graĐanina“. OsloboĐeni svih ranijih stega, svi ljudi su kao takvi, bez obzira na svoj socijalni položaj, zadobili jednak „političko pravni status“. Tako su stekli podjednake mogućnosti i šanse da učestvuju u sve tri glavne sfere društvenog života (ekonomskoj, političkoj i kulturnoj). Lična sloboda, sloboda kretanja, ekonomske djelatnosti, udruživanje, sloboda svijesti i izražavanja pogleda, razmjene informacija, sloboda u svim oblicima kulturnog stvaralaštva itd. – samo su svojevrsna podloga i okruženje onih pravnih „parametara“ moderne demokratije.

„Narod“ („demos“ ili „populus“), a u konačnici i „nacija“ („nation“) kao svojevrsno političko-pravno jedinstvo, uvijek i svuda je postao ona težišna komponenta i element demokratije (o tome govori čl. 3. Deklaracije iz 1789. godine). Svojim djelovanjem, narod uslovljava funkcionisanje same demokratije zato nema i ne može biti demokratije bez djelovanja naroda kao političke snage prvog reda. To je iskustveno provjereno u svim demokratskim zemljama.

Bitna odlika moderne demokratije je i „parlamentarizam“ koji zagovara Deklaracija o pravima. U stvari, od sazivanja Ustavotvorne skupštine, pa preko Nacionalne skupštine, Konventa i raznih radnih i izvršnih tijela, stvarani su osnovi kasnijeg modernog parlamentarizma u Francuskoj i mnogim drugim zemljama. Tako se formirala, u stvari, zakonodavna vlast kao najvažnija demokratska odlika društva. Pored ovoga, „nezavisnost sudstva“ i stručna „administracija“ bitne su tekovine ovoga perioda. Tako uobličavanje državne organizacije je, u stvari, označavalo i afirmaciju „principa podjele vlasti“. Taj princip je inspirisao izgradnju aparata svih modernih država. Pravo učešća u izborima narodnih predstavnika, pa preko njih i mogućnost učešća u donošenju najvažnijih političkih i društveno-političkih odluka tj. ukidanje imovinskog cenzusa, odnosno izjednačavanje ljudi kao graĐana i u tome pogledu smatra se elementarnim uslovom funkcionisanja mehanizma demokratije.

U svemu tome, središnje mjesto pripada izbornom procesu kao najefikasnijem obliku uticaja naroda na oblikovanje državne vlasti. Pri tome, najveći značaj, ali i vrijednost ima postojanje „političkih partija“, kao specifičnih oblika političkog udruživanja i djelovanja političkih istomišljenika. U samoj Revoluciji stihijski i prirodno nastali su razni klubovi, čitave formacije i blokovi (žirondinci, montanjari, jakobinci itd.) – što je sve dalo nagovještaj kasnijeg pravog partijskog organizovanja. Danas, moderna demokratija, podrazumijeva višepartijski sistem, s najmanje dvije partije koje se smjenjuju na pozicijama vlasti, uz popratno učešće i drugih, manjih, partija.

Moderna demokratija ogleda se i u izuzetno značajnom aspektu, a to je „javnost“. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine u čl. 11. kaže da je „slobodno saopćavanje misli i mnjenja jedno od najdragocjenjenih prava čovjeka“ i da „svaki građanin može slobodno da govori, piše i štampa, ali će se za zloupotrebe te slobode odgovarati u slučaju koje je zakon predvidio“. U toku revolucionarnih zbivanja, rad svih najviših organa i tijela Revolucije bio je stalno otvoren i javan. Ogromni uticaj su imali mnogobrojni dnevni listovi, glasila pojedinih grupa i frakcija. Na tisuće raznih peticija, predstavki, povelja i sl. upućivano je prema političkom središtu. Sve je to uticalo na formiranje javnog mnjenja jer „niko ne može biti uznemiravan za svoja mnjenja...“ navodi se u čl. 10. Deklaracije. Na taj način Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine bila je i jeste izvor sa kog moderni demokratizam crpi ideje, a u konačnici demokratsko društvo omogućava političko rivalstvo i plodotvornu konkurenciju. Tako je, uz tržišnu privredu, stvoren tržišni politički mehanizam koji, po svemu sudeći, ništa ne može zamijeniti.

Deklaracija o pravima čovjeka i građana iz 1789. godine, kao idejna i ideološka tvorevina, otkrila je sve svoje vrijednosti i ograničenosti. I pored izvjesnog patetičnog tona i utopijskih naglasaka, proklamirane ideje su od početka dobile snažan odjek u dušama svih onih koji su zaokupljeni stremljenjem ka stvaranju boljeg svijeta. Te ideje imaju nesagledivu motivacionu snagu, one su postale trajna tekovina Francuske i svijeta. U tome je, čini se, onaj najdublji civilizacijski značaj Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine.

LITERATURA

1. Amann, P. (1963). *The Eighteenth Century Revolution, French or Western?*. Boston.
2. Burghental, T. (1998). *Međunarodna ljudska prava*. Sarajevo.
3. Carpentier, Jean-Francois, L. (1999). *Povijest Francuske*. Zagreb.
4. Čepulo, D. (1989). „Francuska revolucija i Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789. godine: problemi političke demokracije“. *Časopis za suvremenu povijest*, I–III, Zagreb.
5. Crane, B. (1965). *The Anatomy of Revolution*. New York.
6. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina Nacionalne skupštine Francuske (26.08.1789. god.)
7. Gottschalk, L.R. (1964). *The Place of The American Revolution in The French Revolution*, The University Press.
8. Kangrga, M. (1989). „Francuska revolucija i filozofija“. *Gledišta*, br. 7–9.
9. Milojević, M. (1991). *Francuska revolucija i ljudska prava*. Beograd.
10. Mur, B. (2000). *Društveni koreni diktature i demokratije*. Beograd.
11. *Opća deklaracija o pravima čovjeka* (10.12. 1948. god.)

12. Paine, T. (1987). *Prava čoveka*. Beograd.
13. Raynaud, P. (1990). „Demokracija“. *Naše teme*, Zagreb, 112.
14. Robertson, D. (1998) *A Dictionary of Human Rights*. British Library Cataloguing in Publication data.
15. Ruso, Žan-Žak, *Društveni ugovor*, Beograd, 1993.
16. *Sloboda, jednakost, bratstvo: Francuska revolucija i savremenost*. (1990). Beograd: Institut za evropske studije.
17. *rogramme of Action* (25.06.1993.)
18. Vejvoda, I. (1990). „Francuska revolucija kao proces izumevanja demokratije“. U: *Sloboda, jednakost, bratstvo: Francuska revolucija i savremenost*. Beograd: Institut za evropske studije, 111–112.
19. Tocqueville, A. (1994). *Stari režim i revolucija*. Zagreb.

Prof.dr. Edin Ramić

Asist. MA **Amira Delić**

THE FRENCH DECLARATION OF 1789 AND MODERN DEMOCRACY

Summary

Historical confirm the superior value ethical principles formulated in 1789 and the principles that were completed in the same vein of thought. Despite serious violations of law in the world, despite the weaknesses and criticisms, what after two centuries surprising is the sustainability principles in 1789, not only in their ideology but also in its dynamics. It is important that the spread of human rights and freedoms associated with the realization of the rule of law, giving it a democratic character. The value of the Declaration of 1789 is not in the list of rights and freedoms, but also the principles on which they can find solutions to new phenomena.

The modern notion of democracy is tied to the idea of popular sovereignty and human rights appears for the first time in the West, the bourgeois revolution. When the French revolutionaries of that time was the prevailing belief that they create not only a new social order, but a new nation, a new breed of people, a new man. Even today, human rights and the sovereignty of the nation's two key features of modern democracy. In addition, the establishment of a democratic political space which is a primary requirement for learning democracy, one of the main achievements of the French Revolution and the Declaration resulting from it.

Key words: French Revolution, the French Declaration of 1789, human rights, freedom, rule of law, modern democracy.